

Maja Miličević*
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

LEKSIČKA I GRAMATIČKA RECIPROČNOST U SRPSKOM JEZIKU¹

Sažetak: Cilj rada je analiza razlike između recipročnih glagola koji predstavljaju zasebne glagolske lekseme sa inhrentnim recipročnim značenjem (leksički su recipročni) i onih čija recipročnost se izvodi iz prelaznih glagola upotrebom rečice *se* ili zameničkog izraza *jedan drugog* (gramatički su recipročni). Glavni sintaksički kriterijumi koji se uzimaju u obzir jesu mogućnost upotrebe glagola sa recipročnom dopunom u instrumentalu i mogućnost zamene rečice *se* izrazom *jedan drugog* u akuzativu. Pored sintaksičkih, razmatra se i semantički kriterijum (ne) jednakosti značenja oblika sa *se* i *jedan drugog*. Najzad, daje se pregled različitih podgrupa leksički i gramatički recipročnih glagola i sintaksičkih obrazaca u kojima se javljaju.

Ključne reči: recipročni glagoli, leksička recipročnost, gramatička recipročnost, recipročna dopuna, *se*, *jedan drugog*

1. Uvod

Recipročnost ili „uzajamna povratnost“ može se posmatrati kao semantička, ali i kao morfosintaksička kategorija. Na planu značenja, recipročnom se naziva situacija koja ima dva (ili više) učesnika koji stoje u jednakom odnosu jedan prema drugom (Lichtenberk 1985: 21). Može se reći i da recipročnost čini spoj dva elementarna značenja, istovetnosti i suprotnosti, odnosno da ona predstavlja „jedinstvo dva kvalitativno istovetna odnosa suprotnog smera“ (Пипер 1986: 9). Recipročno značenje može se u rečenici ostvariti različitim sredstvima – recipročnim glagolima (u srpskom jeziku: *razgovarati*, *boriti se*, *sudariti se*, i sl.), imenicama recipročnog značenja (*razgovor*, *borba*, *sudar*), zameničkim izrazom *jedan drugog*, pridevima poput *isti*, *sličan* ili *različit*, pridevima i prilozima *međusobni/međusobno* i *uzajamni/uzajamno*, kao i predlozima *pored* i *naspram*. U radu se fokusiramo na izražavanje recipročnosti u okviru glagolske fraze i izdvajamo, prema tome na koji način mogu iskaziti recipročno značenje, jedanaest grupa glagola.

* Kontakt: Maja Miličević, Katedra za opštu lingvistiku, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11000 Beograd, m.milicevic@fil.bg.ac.rs.

¹ Rad je nastao u okviru projekta 178004, *Standardni srpski jezik: sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Posebno detaljno bavimo se razgraničenjem slučajeva u kojima je recipročni odnos sadržan u značenju same glagolske lekseme (up. *Luka i Sara razgovaraju*) i onih u kojima ga je potrebno naznačiti posebnim morfosintaksičkim sredstvima (up. *Luka i Sara se mrze*, ili *Luka i Sara zanemaruju* jedno drugo). U pitanju je razlika koja nije karakteristična samo za srpski jezik: literatura iz oblasti jezičke tipologije izdvaja dve osnovne mogućnosti izražavanja recipročnog značenja u glagolskoj frazi, *leksički* i *gramatički* recipročne glagole, prisutne u većini svetskih jezika (v. pre svega Haspelmath 2007: 2090, Nedjalkov 2007: 9).² Osnovna razlika između ove dve vrste glagola jeste u tome što je nosilac recipročnog značenja u prvom slučaju sama glagolska leksema, koja je recipročna u svim svojim upotrebama,³ dok je u drugom slučaju recipročno značenje ostvareno posebnim morfosintaksičkim sredstvima poput rečice *se* ili zameničkog izraza *jedan drugog* u srpskom – kada su oni odsutni, glagol ima nerecipročno značenje.⁴ Razliku je u nekim primerima lako uočiti (up. *Luka i Sara razgovaraju* i *Luka i Sara veruju* jedno drugom), ali postoje i složeniji slučajevi, gde u srpskom jeziku među zanimljivije spadaju glagoli uz koje se javlja rečica *se*.

Se predstavlja neodvojiv deo određenog broja recipročnih glagola (*boriti se*, *takmičiti se*), ali postoje i glagoli uz koje ono nije trajno prisutno i koji se mogu koristiti i nerecipročno (up. *Luka i Sara se vole* – *Luka voli Saru*). Pored toga, pojedini glagoli u recipročnoj upotrebi *sa se* i nerecipročnoj upotrebi nemaju potpuno jednako značenje (up. *Luka i Sara se odavno nisu čuli* – *Luka ne čuje Saru kada govori tiho*), dok neki drugi mogu biti upotrebljeni prelazno, bez *se*, ali i tada zadržavaju recipročno značenje (*Kazaljke na satu su se spojile* – *Luka je spojio kazaljke na satu*). Odnosno, recipročni glagoli *sa se* međusobno se razlikuju prema tome da li imaju prelaznu varijantu ili ne, kao i prema tome u kakvom su sintaksičkom i semantičkom odnosu sa njom. U nekima od navedenih slučajeva u pitanju su alternacije glagolske argumentske strukture: dekauzativno *spojiti se* alternira sa kauzativnim *spojiti*, dok glagolska leksema *voleti* može biti realizovana prelazno i recipročno. Još preciznije, dekauzativno *spojiti se*, kao i recipročno *voleti se*, izvedeni su iz svojih tranzitivnih varijanti morfosintaksičkim operacijama kojima je iz njihovog potkategorizacionog okvira uklonjen jedan od argumenata, ili su oba argumenta vezana za istu sintaksičku funkciju, čineći ih neprelaznim; o ovim operacijama zato se govori kao o *leksičkoj detranzitivizaciji* (v. Московљевић 1997).⁵ Pitanje razgraničenja leksičke i gramatičke recipročnosti

2 M. Haspelmat za leksički recipročne glagole koristi i naziv „alelički“ (eng. *allelic predicates*), dok ih V. Nedjalkov paralelno naziva „inherentno recipročnim glagolima“ (eng. *inherent reciprocals*; v. i Siloni 2008: 490). Za gramatički recipročne glagole Nedjalkov predlaže i nazive „izvedeni“ i „eksplicitni“ recipročni glagoli (eng. *derived/explicit reciprocals*). Takođe se sreću termini „prikriveno“ i „otvoreno recipročne rečenice“ (eng. *covertly and overtly reciprocal sentences*, Lichtenberk 1985: 22).

3 Mnogi recipročni glagoli javljaju se i u konstrukcijama poput *pomiriti se sa činjenicama* ili *boriti se sa viškom kilograma*, odnosno mogu imati „pseudorecipročnu realizaciju u konstrukcijama s nominalima koji označavaju referente neekvivalentnog [*sic*] statusa, što se obično interpretira metaforički“ (Стипчевић 2007: 231; v. i Rákosi 2008: 423). U literaturi se predloško-padežna konstrukcija *s(a) + NP_{INS}* u ovakvim primerima izdvaja kao podvrsta socijativne dopune (v. Ивић 2005/1954: 183, Пипер и сар. 2005: 264-265), ili se analizira kao nepravi objekat (Стипчевић 2007: 231, 2012: 240). Takvi primeri nisu predmet našeg rada i dalje se bavimo isključivo slučajevima u kojima referenti imaju jednak status.

4 U izboru termina *rečica* sledimo, između ostalih, M. Stevanovića (1961-1962); pregled drugih često korištenih termina daje N. Arsenijević (2011: 117-118).

5 U skladu s ovim, rečicu *se* ne smatramo enklitičkim akuzativnim oblikom povratne zamenice *sebe* (što je analiza koju zastupaju, između ostalih, Ивић 1961-1962, Стевановић 1961-1962, Стевановић 1989, Станојчић и Поповић 2008), već morfološkim markerom detranzitivizacije glagola (v. sintaksičke dokaze u Sells et al. 1987, Московљевић 1997, Самарцић 2006). U ovakvoj analizi *spojiti se* i *voleti se* ispravnije bi bilo nazvati dekauzativnim, odnosno recipročnim *oblikom* glagola, ali radi jednostavnosti i u ovim slučajevima govorićemo o recipročnim *glagolima*.

može se stoga preformulisati kao pitanje gde, i na osnovu kojih kriterijuma, kod glagola koji sadrže rečicu *se* treba povući granicu između onih koji se smatraju leksički recipročnim i onih čiji nastanak se pripisuje detranzitivizaciji prelaznog glagola.

Pored ovog pitanja, u radu značajno mesto ima i podela na podgrupe glagola koji spadaju u različite recipročne domene. Osnovu za izdvajanje podgrupa čine sintaksički obrasci u kojima se glagoli mogu javiti, pri čemu se uzimaju u obzir rekcija glagola (pre svega prelaznost ili neprelaznost), a kod leksički recipročnih glagola i prisustvo rečice *se* i (kod neprelaznih glagola) (ne)postojanje prelazne varijante i sintaksičko-semantički odnos sa njom. Građa kojom se obrasci ilustruju preuzeta je iz referentnog *Korpusa savremenog srpskog jezika* (Vitas et al. 2003, Utvić 2013).

2. Leksički i gramatički recipročni glagoli

Pri odvajanju glagola koji su inherentno recipročni, i onih kod kojih je recipročnost izvedenog porekla potrebno je uzeti u obzir kako morfosintaksičke, tako i semantičke kriterijume. Kao polazna osnova za morfosintaksički zasnovanu podelu može se uzeti predlog M. Haspelmatha da se kao leksički recipročan definiše svaki „recipročni predikat koji ne može biti regularno izveden od nerecipročne osnove“ (Haspelmath 2007: 2105).⁶ U okviru ovako definisanih leksički recipročnih glagola moguće je izdvojiti više podgrupa, među kojima se u literaturi najčešće navodi sledećih pet (v. Haspelmath 2007, Knjazev 2007, Nedjalkov 2007): (1) nemarkirani recipročni glagoli (u srpskom npr. *pregovarati, sarađivati*); (2) recipročni glagoli koji se, bez promene u značenju, mogu javiti kako sa recipročnim markerom *se*, tako i bez njega (*razgovarati (se)*); (3) deponentni recipročni glagoli ili *reciproca tantum*, odnosno glagoli sa obaveznim *se* (*boriti se, rva-ti se*); (4) dekauzativni recipročni glagoli (*spojiti se, zbratimiti se*); (5) semideponentni recipročni glagoli, odnosno leksikalizovani gramatički recipročni glagoli (*čuti se, naći se*). Razlika između prve tri grupe je morfološka,⁷ četvrta se razlikuje prema tome što obavezno ima tranzitivnu varijantu sa objektom u recipročnom odnosu (*Luka i Aca su se zbratimili – Zajednička nevolja zbratimila je Luku i Acu*), dok petu grupu kao posebnu određuje pre svega to što njeni članovi imaju minimalno značenjski različite tranzitivne parnjake (up. *Našli su se u 5 ispred Narodnog pozorišta i Najzad su našli jedno drugo*). Svrstavanje glagola u neku od grupa (1)-(4) stoga najčešće nije problematično, ali razgraničenje između grupe (5) i glagola koji se smatraju gramatički recipročnim, odnosno regularno izvedenim iz prelazne varijante, predstavlja nešto složeniji zadatak i zahteva oslanjanje i na sintaksičke i na semantičke kriterijume.

U literaturi se kao sintaksički testovi statusa recipročnih glagola najčešće sreću mogućnost upotrebe sa dopunom u instrumentalu i mogućnost zamene rečice *se* akuzativom zameničkog izraza *jedan drugog*. Pri tom se, kao što pokazuju primeri (1) i (2), pozitivan prvi test smatra pokazateljem leksičke, a drugi gramatičke recipročnosti (v. npr. Haspelmath 2007, Siloni 2008, 2012). O ovim testovima govori se i u literaturi na srpskom jeziku, gde se pri određivanju statusa recipročnih glagola autori takođe sa jedne

6 “[A] reciprocal predicate that cannot be derived in a regular way from a non-reciprocal base”.

7 Pod morfološkom markiranošću podrazumevamo prisustvo rečice *se*. Bavljenje unutrašnjom strukturom recipročnih glagolskih leksema, od kojih su brojne izvedene putem prefiksa recipročnog značenja *sa-* i *raz-* (up. Knjazev 2007: 118), izlazi iz okvira rada.

strane oslanjaju na zamenu rečice *se* izrazom *jedan drugog* (Ивић 1961/1962, Пипер 1984/1985, Mrazović i Vukadinović 2009), dok se sa druge strane kao kriterijum za izdvajanje leksički recipročnih glagola navodi mogućnost upotrebe sa dopunom u instrumentalu (Стипчевић 2007, 2012).

- (1)
 - a. Luka i Sara su se sprijateljili.
 - b. Luka se sprijateljio sa Sarom.
 - c. *Luka i Sara su sprijateljili jedno drugo.
- (2)
 - a. Luka i Sara se uzajamno izbegavaju.
 - b. *Luka se izbegava sa Sarom.
 - c. Luka i Sara izbegavaju jedno drugo.

U naredna tri odeljka detaljnije se osvrćemo na ove testove, posebno ukazujući na slučajeve u kojima ih je potrebno dopuniti semantičkim kriterijumima. Za predložko-padežnu konstrukciju *s(a) + NP_{ins}* usvajamo naziv *recipročna dopuna*, koji koriste Lj. Popović (2003: 24) i B. Stipčević (2007: 134, 2012: 238), pri čemu pod recipročnom dopunom podrazumevamo isključivo obaveznu dopunu recipročnih glagola, a ne i fakultativnu odredbu u instrumentalu društva (npr. u *Luka ide na koncert sa Sarom*; v. Пипер и сар. 2005: 268).⁸

2.1. Recipročna dopuna

Mogućnost upotrebe u konstrukciji sa recipročnom dopunom često se navodi kao ključna morfosintaksička odlika leksički recipročnih glagola (v. Haspelmath 2007: 2105, Стипчевић 2012: 238). Razlog za upotrebu ove konstrukcije kao testa za status recipročnih glagola najvećim delom leži u tome što se smatra da ona označava jedinstven događaj, što je specifično upravo za leksičku recipročnost (dok se sintaksičkim putem pored jedinstvenog može dobiti i tumačenje recipročnih događaja kao nizova simultanih ili naizmeničnih poddogađaja suprotnog smera; v. Kemmer 1993, Haspelmath 2007, Dimitriadis 2008, Siloni 2008, 2012, Hurst 2010, Стипчевић 2012). Drugim rečima, konstrukcije sa recipročnom dopunom uvek označavaju radnje kod kojih postoji nizak stepen elaboracije zasebnih događaja koji zajedno čine recipročnu situaciju, usled čega se situacija posmatra jedinstveno, kao jedan događaj u kome se ne mogu izdvojiti poddogađaji (v. posebno Kemmer 1993). Slična definicija sreće se i kod M. Ivić, koja govoreći o socijativnoj konstrukciji ističe da „pojedinačna vršenja iste akcije od strane datih partnera međusobno su tako povezana da se koncipuju kao jedna, jedinstvena radnja“ (a ne kao zbir istih radnji, Ивић 2005/1954: 165).⁹

⁸ U literaturi na engleskom jeziku neki autori prave sličnu razliku između termina „diskontinuirana fraza“ (eng. *discontinuous phrase*; prema terminu *discontinuous reciprocal* „diskontinuiran recipročni oblik“), i termina „komitativna fraza“ (*comitative phrase*), kojim se označava opcioni element (v. npr. Siloni 2012).

⁹ Paralelno se često govori i o obaveznoj simetričnosti radnji iskazanih konstrukcijom sa recipročnom dopunom. Naime, ove radnje se određuju kao „prirodno simetrične“ (Kemmer 1993), ili „nužno simetrične“ (eng. *irreducibly symmetric*, Dimitriadis 2008), pri čemu simetričnost podrazumeva da subjekat i dopuna učestvuju u recipročnoj radnji na jednak način, uz moguće manje razlike u korist subjekta u pogledu agentivnosti, inicijative ili značaja (v. Dimitriadis 2008: 398). Međutim, ispravnost (u pojedinim jezicima) rečenica poput *Ne svađam se ja sa njim, nego on sa mnom* pokazuje da, iako često prisutna, simetričnost nije obavezna odlika konstrukcija sa recipročnom dopunom (v. Rákosi 2008: 423-424, Hurst 2010: 306-307).

Jedinstvenost radnje iskazane konstrukcijom sa recipročnom dopunom utvrđuje se dodavanjem odredbe za količinu (Siloni 2008, 2012). Primer (3), sa leksički recipročnim glagolom, ne može se protumačiti kao situacija u kojoj se odigralo šest sudara (tri Lukina sudara sa Acom, i tri Acina sudara sa Lukom), već samo kao ukupno tri sudara. Nasuprot ovome, kod gramatički izvedenih recipročnih glagola jedinstvenost radnje nije obavezna – rečenica u primeru (4) može označavati ukupno šest udaraca.

- (3) Luka se tri puta sudario sa Acom.
- (4) Luka i Aca su tri puta udarili jedan drugog.

2.2. Međusobna zamenljivost *se* i *jedan drugog*

Drugi bitan kriterijum u opisu recipročnih glagola, mogućnost zamene rečice *se* izrazom *jedan drugog* (u akuzativu), analogan je testu komutabilnosti *se* i *sebe* kod refleksivnih glagola. Međusobna zamenljivost recipročnih markera, kao u primeru (5), označava da je dati recipročni glagol izveden detranzitivizacijom prelaznog glagola.¹⁰

- (5) a. Luka i Aca se ne podnose.
b. Luka i Aca ne podnose jedan drugog.

Ovaj morfosintaksički test vezuje se za gramatičku recipročnost zbog toga što pokazuje da su učesnici u recipročnoj radnji istovremeno njeni subjekti i objekti, odnosno agensi i pacijensi, a ne partneri u njenom vršenju (što je slučaj kod leksičke recipročnosti, v. Rákosi 2008).¹¹

2.3. Dodatna razmatranja

Problem za primenu opisanih testova predstavljaju glagoli kod kojih naizgled ne postoji međusobna isključivost upotrebe sa recipročnom dopunom i sa izrazom *jedan drugog*. Jedan broj takvih slučajeva čine leksikalizovani recipročni glagoli, dok drugi deo čine dekauzativni glagoli.

2.3.1. Leksikalizovani (*semideponentni*) recipročni glagoli

Kao što pokazuje primer (6), pojedini glagoli mogu biti upotrebljeni i sa recipročnom dopunom i sa izrazom *jedan drugog*. Međutim, između različitih recipročnih realizacija u ovom primeru javlja se značenjska razlika: rečenica u (6a) može označavati Lukin i Acin susret, ali i činove percepcije u kojima je Luka video Acu, kao i Aca Luku, dok (6b) ima samo prvo od ova dva značenja, a (6c) samo drugo.

¹⁰ U standardnom srpskom jeziku reč je o detranzitivizaciji i mogućnost zamene odnosi se samo na akuzativni oblik izraza *jedan drugog*. U pojedinim regionalnim varijetetima javlja se i oblik *si*, koji alternira sa dativom indirektnog objekta *jedan drugom*; u tom slučaju (kao i u jezicima poput francuskog i italijanskog) preciznije je govoriti o *umanjenju valentnosti* (eng. *valence reduction*, v. npr. Siloni 2008).

¹¹ Navedeno obrazloženje ne može se izjednačiti sa tranzitivnošću glagola. Naime, leksički recipročni glagoli mogu biti prelazni (up. *ugovoriti nešto s nekim*, *spojiti nešto s nečim*; v. odeljke 3.1.1 i 3.1.2), ali imaju učesnike koji su partneri u vršenju radnje nad nerekipročnim objektom (*ugovoriti*), ili partneri u trpljenju radnje (*spojiti*), odnosno nisu istovremeno agensi i pacijensi.

- (6) a. Luka i Aca su se sinoć videli.
 b. Luka se sinoć video sa Acom.¹²
 c. Luka i Aca su sinoć videli jedan drugog.

Iz ovoga se može zaključiti da je test međusobne zamenljivosti *se* i *jedan drugog* potrebno dopuniti semantičkim kriterijumom jednakosti u značenju glagola u neprelaznoj i prelaznoj recipročnoj varijanti. Tačnije, o gramatički izvedenoj recipročnosti može se govoriti samo ukoliko se značenje glagola kada je upotrebljen sa *se* poklapa sa onim koje isti glagol ima uz *jedan drugog*; u suprotnom, oblik sa *se* pripada domenu leksičke recipročnosti, odnosno leksikalizovan je kao recipročan. Oblici poput *videti se* stoga su dvosmisleni, odnosno mogu biti gramatički izvedeni iz prelazne lekseme *videti*, ali i predstavljati samostalnu (sub)leksemu *videti se*; slično važi za *čuti se* („razgovarati telefonom“) i *naći se* („sastati se“).¹³ U konkretnoj jezičkoj upotrebi dvosmisleni oblici poput *videti se* u (6a) tumače se na osnovu konteksta.¹⁴ Dvostruka priroda ovog tipa recipročnih glagola više puta je istaknuta i u radovima posvećenim drugim jezicima, ili recipročnosti uopšte (v. Nedjalkov 2007: 14, Siloni 2008: 475-477).

Specifičnu grupu predstavljaju i glagoli koji izražavaju različite vrste takmičenja (*nadvikivati se*, *nadglasavati se*, *nadžnjevati se*, *nadmudrivati se*, *natpevavati se*, i sl.), koji su u nesvršenom vidu leksikalizovani kao recipročni (7). Ovi glagoli imaju prelazne parnjake koji mogu biti upotrebljeni i u nesvršenom i u svršenom vidu (8), a mogu i graditi recipročni oblik gramatičkim putem (9).¹⁵

- (7) a. Luka i Aca se nadmudruju.
 b. Luka se nadmudruje sa Acom.
 (8) a. Luka je nadmudrio Acu u partiji šaha.
 b. Luka nadmudruje Acu u svakoj igri.
 (9) a. Luka i Aca su se više puta uzajamno nadmudrili.
 b. Luka i Aca su više puta nadmudrili jedan drugog.

12 Navodeći primer iz češkog *Dan se viděl s Petrem*, T. Siloni (2008: 476) ističe da je pojedinim govornicima prihvatljivo i neleksikalizovano značenje percepcije. Delimična prihvatljivost sličnih rečenica može se protumačiti kao odraz nestabilnosti ovog dela glagolskog sistema, u kome različita značenja nisu uvek jasno odvojena i govornici po analogiji u izvesnoj meri dopuštaju „ukrštanje“ sintaksičkih opcija.

13 *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske (RMS) i za prelazni glagol *videti* beleži kao posebno značenje „sresti koga, naći se s kim“ (*Nije htjela vidjeti nikoga*), koje bi se moglo shvatiti kao osnova iz koje je izvedeno *videti se* u značenju „sastati se“. Međutim, određeni glagoli u srpskom jeziku (pored *videti* još i *sresti* i *upoznati*) imaju prelazne i recipročne varijante koje se međusobno razlikuju s obzirom na (ne)voljnost subjekta (*sresti nekoga* tipično podrazumeva slučajan susret, a *sresti se sa nekim* sastanak koji je unapred dogovoren), što ponovo ukazuje na leksikalizaciju recipročnog oblika. U pitanju su glagoli koje unutar pojedinačnih jezika, kao i na širem tipološkom planu, odlikuje nestabilna valentnost (v. Haspelmath 2007: 2106).

14 Usled leksikalizacije užeg recipročnog značenja, gramatički izveden oblik sa *se* koristi se rede od leksikalizovanog, ustupajući mesto prelaznom obliku sa *jedan drugog*. Ovo je slično situaciji kod drugih višeznačnih oblika sa *se*, kod kojih dominira jedno značenje, dok se preostala uglavnom ostvaruju drugim sredstvima. Tako, na primer, i *obući se* i *voleti se* mogu imati i povratno i uzajamno-povratno tumačenje, ali je kod *obući se* češća povratna, a kod *voleti se* uzajamno-povratna upotreba, dok se za drugo tumačenje češće koriste *uzajamno se obući* ili *obući jedno drugo*, odnosno *voleti sebe* (up. Miličević 2007).

15 Primer leksikalizacije samo u nesvršenom vidu jeste i *vidati se* u značenju „biti u vezi (sa nekim)“. Nesvršeni vid je uobičajeniji od svršenog i za jedan deo gramatički izvedenih recipročnih glagola sa *se* (v. Милчићевич 2011).

Kao što primeri pokazuju, leksikalizovani recipročni glagoli iz ove grupe imaju značenje takmičenja u vršenju radnje iskazane prelaznim parnjakom, ili pokušaj njenog vršenja. *Nadmudrivati se*, na primer, može da se protumači kao „takmičiti se u mudrovanju“ (RMS), ali i „pokušavati nadmudriti jedno drugo“.

Najzad, situacija je posebno složena kod glagola poput *tući se*, *biti se*, *mlatiti se*, *(za)grliti se*, *(po)ljubiti se*, *milovati se* ili *pogledati se*, kod kojih se rečca *se* može zameniti izrazom *jedan drugog* uz očuvanje osnovnog značenja glagola (up. 10a i 10b), ali je dozvoljena i upotreba sa recipročnom dopunom (10c).

- (10) a. Luka i Aca su se zagrlili.
b. Luka i Aca su zagrlili jedan drugog.
c. Luka se zagrlio sa Acom.

Kod ovih glagola znatno je teže odvojiti pretpostavljeni leksikalizovani i neleksikalizovani oblik, budući da se njihova osnovna značenja poklapaju. Može se pretpostaviti da se radi o procesu koji je u toku i koji će verovatno u nekom budućem trenutku dovesti do situacije slične onoj kakva već postoji u nekim drugim jezicima, gde slični leksički recipročni glagoli imaju uže značenje od svojih prelaznih parnjaka, pa npr. ekvivalent glagola *(po)ljubiti se* u mađarskom može označavati samo partnerske poljupce, a ne i poljupce u znak pozdrava (Rákosi 2008; v. i Dimitriadis 2008 za podatke iz grčkog). Kako navodi B. Stipčević (2007: 138, 2012: 242), u prilog ovoj analizi govori i već postojeći razvoj samostalne polisemične strukture kod nekih glagola (up. *tući se* u značenju „boriti se, ratovati“), kao i samostalno učešće u daljim derivacionim procesima (*tući se* > *potući se*).

Ako se glagoli obrađeni u ovom odeljku međusobno uporede, jasno je da se teško može govoriti o strogo odvojenim potkategorijama, ali se mogu uočiti razlike u stepenu leksikalizacije. U pogledu faktora koji dovode do leksikalizacije slažemo se sa M. Haspelmatom u shvatanju da najveću ulogu ima frekventnost recipročne upotrebe glagola. Naime, ovaj autor smatra da leksikalizovani recipročni glagoli nastaju od gramatički izvedenih recipročnih glagola koji se koriste toliko često da govornici počinju da ih doživljavaju kao zasebne lekseme, čime se stvara mogućnost za promene u značenju koje postepeno dovode do nastanka jasno odvojenih punoznačnih glagola (Haspelmath 2007: 2110). U prilog tome govori i činjenica da se uz glagole poput *(za)grliti*, *(po)ljubiti* i sl. retko koristi izraz *jedan drugog*, a često rečca *se*, dok za gramatički izvedene recipročne glagole uglavnom važi suprotno (Miličević 2007; Haspelmath 2008).¹⁶

2.3.2. Dekauzativni recipročni glagoli

Posebno treba istaći još jednu grupu leksički recipročnih glagola – one koji učestvuju u kauzativnoj alternaciji i izražavaju radnju koja zahteva najmanje dva učesnika.¹⁷ Ovi glagoli mogu se javiti u dve osnovne sintaksičke konfiguracije, jednoj u kojoj je glagol tranzitivan, a recipročni odnos se ostvaruje unutar objekta (11a), i jednoj u kojoj je glagol intranzitivan, a recipročnost je realizovana unutar subjekta (11b); u prelaznoj upotrebi iska-

¹⁶ Uz glagole poput *(za)grliti se* i *(po)ljubiti se* retko se sreću i prilozi *uzajamno* i *međusobno*, koji naglašavaju recipročno značenje.

¹⁷ U kauzativnoj alternaciji isti glagol se javlja u prelaznom obliku sa izraženim kauzatorom (*Luka je pokvario televizor*), i u neprelaznom obliku bez izraženog kauzatora (*Televizor se pokvario*).

zuje se situacija u kojoj agens dovodi do promene stanja pacijensa, dok neprelazna („dekauzativna“, Siloni 2008, ili „antikauzativna“, Nedjalkov 2007) upotreba označava da pacijens doživljava promenu stanja spontano, odnosno bez (iskazanog) prisustva kauzatora promene. Bitna morfološka odlika neprelazne varijante jeste prisustvo rečice *se*, ali ona u ovom slučaju predstavlja marker deakuzativnosti, a ne recipročnosti (up. primer u napomeni 18):

- (11) a. Konobar je pomešao vodu i vino.
b. Voda i vino su se pomešali.

Pojedini glagoli ovog tipa bliski su gramatički izvedenim recipročnim glagolima. Naime, *udružiti se*, *sprijateljiti se*, *zbratimiti se* i slični glagoli dozvoljavaju (ili čak zahtevaju) upotrebu sa animatnim, pre svega ljudskim entitetima koji mogu biti voljni agensi, odnosno „autokauzatori“ (v. Knjazev 2007: 138, Miličević i Radojević 2011):

- (12) Sve komšije su se udružile u čišćenju zgrade.

Kod ovih glagola *se* naizgled može biti zamenjeno izrazom *jedan drugog*, ali se zapravo ne radi o zameni koja ih čini (samo) gramatički recipročnim (up. 13). Tačnije, uz *jedan drugog* neophodno je da postoji i nepravilni objekat u instrumentalu, koji ostvaruje rekcijске zahteve povezane sa inherentnim recipročnim značenjem glagola, odnosno „zamenjuje“ *se* (up. *Voda i vino su se pomešali – Voda se pomešala sa vinom*), dok *jedan drugog* označava dodatnu gramatičku recipročnost. Tako rečenica (13c) znači da je Luka udružio Saru sa njenim kolegama, a Sara Luku sa njegovim, pri čemu se između delova subjekta i recipročne dopune ostvaruje leksička, a unutar subjekta gramatička recipročnost.

- (13) a. Luka i Sara su se udružili.
b. *Luka i Sara su udružili jedno drugo.
c. Luka i Sara su udružili jedno drugo sa kolegama.

Ukupno se može zaključiti da je leksički i gramatički recipročne glagole u srpskom jeziku u velikoj meri moguće razgraničiti primenom sintaksičkih kriterijuma upotrebe sa recipročnom dopunom i međusobne zamenljivosti *se* i *jedan drugog* uz očuvanje značenja glagolske lekseme. U gornjem tekstu već smo ukazali i na potkategorije unutar leksički recipročnih glagola koje u daljem toku rada detaljnije opisujemo, dodajući i potkategorije u okviru gramatičke recipročnosti.

3. Izražavanje leksičke i gramatičke glagolske recipročnosti u srpskom jeziku

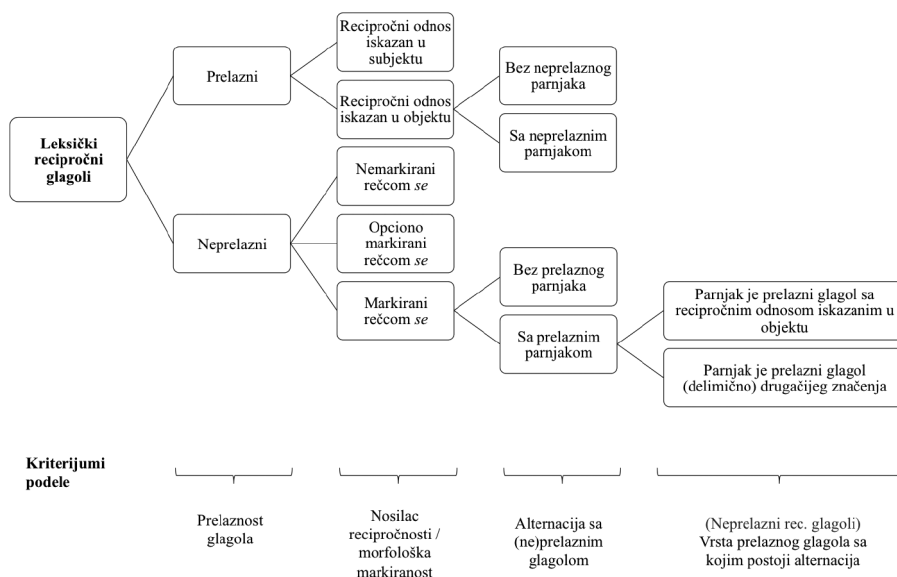
U okviru širih kategorija leksički i gramatički recipročnih glagola može se primenom nekoliko morfosintaksičkih kriterijuma izdvojiti niz potkategorija. Prvi kriterijum koji treba uzeti u obzir kako unutar leksičke, tako i unutar gramatičke recipročnosti, jeste (ne)prelaznost recipročnog glagola. Kod leksički recipročnih glagola je uz to značajan morfološki kriterijum (ne)markiranosti rečcom *se*, kao i kriterijumi (ne)postojanja alternacije sa prelaznim glagolom i vrste prelaznog glagola sa kojim se alternacija ostvaruje (u pogledu jednakosti u značenju). U daljem tekstu dat je bliži opis podgrupa koje se na ovaj

način mogu izdvojiti. Opis sadrži sintaksičke obrasce u kojima se dati tip glagola javlja, ilustrovane primerima iz *Korpusa savremenog srpskog jezika*, kao i liste predstavnika date podgrupe (bez pokušaja postizanja iscrpnosti).^{18,19} Zajedničko svim grupama je obavezno prisustvo dva ili više učesnika u recipročnom odnosu, koji mogu biti iskazani putem koordiniranih imenica, imenice u množini ili kolektivne imenice (up. *Konduker i vozač su se posvađali*, *Vozači su se posvađali*, *Ceo kolektiv se posvađao*). Radi jednostavnosti, za sve navedene slučajeve koristimo zajedničku oznaku množine, NP_{pl}.

3.1. Leksički recipročni glagoli

Zajedničke odlike svih glagola koji spadaju u ovu grupu jesu recipročno značenje samog glagola, mogućnost upotrebe sa recipročnom dopunom i nemogućnost regularnog izvođenja iz tranzitivne varijante, usled čega izostaje upotreba sa zameničkim izrazom *jedan drugog* u akuzativu.²⁰ Podela ovih glagola na podgrupe prikazana je na slici 1 (up. Стипчевих 2007: 136), a detaljnije je objašnjena u daljem tekstu. Glagoli koji se javljaju u više upotreba (npr. prelaznoj i neprelaznoj) posebno se navode za svaku od njih.

Slika 1. Leksički recipročni glagoli u srpskom jeziku

3.1.1. Prelazni leksički recipročni glagoli

Ove glagole ujedno odlikuju recipročno značenje i prisustvo objekta. Mogu se podeliti u tri grupe, jednu kod koje u recipročnom odnosu učestvuju entiteti iskazani u

¹⁸ Kao izvor lista glagola najviše su korišteni radovi B. Stipčevića (2007, 2011, 2012), s tim da mi glagole klasifikujemo prema morfosintaksičkim kriterijumima, a ne prema značenju.

¹⁹ Sintaksički obrasci dati su u obliku Vrsta glagola (Funkcija u rečenici/Eksponent funkcije).

²⁰ Uz ove glagole može se javiti instrumental *jedno sa drugim*, koji ima funkciju naglašavanja recipročnog značenja, slično prilogu *međusobno/uzajamno*. Ovaj oblik nije glavni nosilac recipročnosti i može se izostaviti bez posledica po gramatičku ispravnost rečenice.

subjektu i dve kod kojih je nosilac recipročnosti objekat. Objekatske grupe razlikuju se prema tome da li se iz njih može izvesti neprelazni, odnosno dekauzativni oblik.²¹

3.1.1.1. Prelazni glagoli sa recipročnim odnosom iskazanim u subjektu

Kod ovih glagola učesnici su u partnerskom odnosu, ali je prisutan i objekat recipročne radnje (cp. Стипчевић 2007: 219).

- *razmeniti, raspraviti, raščistiti, sklopiti, trampiti, ugovoriti, ujediniti, utanačiti*, i dr.

V _{Tr} (Subj/NP _{NomPl} ; Obj/NP _{Acc})	V _{Tr} (Subj/NP _{Nom} ; Obj/NP _{Acc} ; RecDop/NP _{Ins})
Ali to je dobro za posao koji smo ugovorili [...] (2640902) ²³ // Prvi put zajedno putujemo i, jasno je, nismo utanačili procedure za različite slučajeve. (25621272) // [...] pošto mu je, u martu 1866, Svetozar Miletić pisao da bi bilo dobro da ujedine snage u političkom listu Zastava [...] (2504188)	Gospodo, kroz dvadeset minuta isteći će rok koji smo ugovorili sa gospodinom Fogom. (27442873) // Sa Gogom smo se lako dogovorili i utanačili susret u restoranu „Inex“. (27331437) // Institut za spoljnu trgovinu trampio sa PKJ nepostojeći poslovni prostor (15473175)

3.1.1.2. Prelazni glagoli sa recipročnim odnosom iskazanim u objektu

Glagoli kod kojih su učesnici u recipročnoj radnji iskazani u okviru objekta, a koji nemaju neprelazne varijante.

- *kombinovati, kontrastirati, množiti* (matematička operacija), *objediniti, permutovati, pobrkati, pomešati* (=pobrkati), *pomnožiti, spariti, sravniti, uvezati, umuttiti, upariti, uporediti* i dr.

V _{Tr} (Subj/NP _{Nom} ; Obj/NP _{AccPl})	V _{Tr} (Subj/NP _{Nom} ; Obj/NP _{Acc} ; RecDop/NP _{Ins})
Pedagog/koreograf kombinuje pokrete u veće celine (varijacije, igre) [...] (7278879) // Tu je Stouker, slučajno ili namerno, pobrkao neke istorijske činjenice i Vladu Cepešu dodao ime „Drakula“ [...] (19312536) // Brižljivo je komponujući, on najčešće uparuje otvorena i skrivena značenja sa različitim tematskim interesima. (5807376)	Takođe se sećam njenog zaprepašćenja kad sam zatražila da jedan veliki biser kombinuje sa kožom (6435506) // Verovatno je Vernle pobrkao spis Principal und Haupttractat sa spisom Vom alten und neuen Jerusalem (6698829) // Za razliku od druge dvojice, Leo je jaknu upario sa kožnim pantalonama iste boje. (27359121)

3.1.1.3. Kauzativni recipročni glagoli

Glagoli koje odlikuje iskazanost učesnika u recipročnoj radnji u okviru objekta, a iz kojih se mogu izvesti dekauzativni recipročni glagoli (v. 3.1.2.4). Za ovu grupu karakteristično je i to da pojedini glagoli mogu imati recipročnu dopunu u genitivu.

- *bratimiti, venčati, zavaditi, izjednačiti, izmešati, izravnati, integrisati, mešati, odvojiti, odeliti, povezati, pomešati, pomiriti, posvadati, razvesti, razdvojiti, rastavi-*

²¹ Ove glagole pojedini autori izdvajaju iz recipročnih, označavajući ih kao „tranzitivne glagole sa dva objekta u socijativnom odnosu“ (v. Стипчевић 2011).

²² Brojevi u zagradama predstavljaju identifikacione oznake iz Korpusa savremenog srpskog jezika. Korištena je verzija korpusa iz 2003. godine (bez izvora), koja sadrži približno 23 miliona reči.

ti, saobraziti, sastaviti, svađati, sjediniti, spojiti, sprijateljiti, stopiti, udružiti, ujediniti, ukrstiti, upoznati, uskladiti, i dr.

V _{Tr} (Subj/NP _{Nom} ; Obj/NP _{AccPl})	V _{Tr} (Subj/NP _{Nom} ; Obj/NP _{Acc} ; RecDop/NP _{Ins/Gen})
Dugoročno, ovo investiciono pravilo izjednačava dugoročne i kratkoročne troškove kao i cenu. (8839921) // U Srbiji narod je svađao Srpski pokret obnove [...] (10358135) // Ove dve opštine, ali i druge, pobratimilo je Društvo za negovanje tradicija oslobodilačkih ratova do 1918. godine. (24321929) // Stanko Šepić stoga ulaže nemali napor da bi ujedinio ansambl. (19632152) // Upoznao nas je Aleksandar Vučo, koji je sa Gradnikom sedeo na jednoj terasi. (537824) // Sledeći evropske standarde, zakonopisci predlažu da se odvoje mediji po vrsti i dometu [...] (23347747)	Na maestralan način autor izjednačava psihotičnu vizuru mlade žene sa realnim događajima u kući koju naseljava. (7856320) // [...] kako nas ne bi svađali sa naukom Evrope, koja je, kada su u pitanju ovakve rabote veoma stroga. (20204324) // Petar I Karadorđević je Kumanovskom bitkom oslobodio Staru Srbiju i Rašku, ali ih je time i ujedinio sa maticom, Kraljevinom Srbijom. (13953651) // Jedan od muzičara, Rivel, upoznao ju je s mojim mladićem, i ona je počela da dolazi u „Petao“. (6623972) // To je dobra prilika da se prava literatura odvoji od šunda i kiča - kaže Miroslav Dereta [...] (20726406)

3.1.2. Neprelazni leksički recipročni glagoli

Neprelazni glagoli predstavljaju brojniju i češće analiziranu potklasu leksički recipročnih glagola, pa neprelaznost u narednim odeljcima neće biti eksplicitno isticana. Za vidске parove koji se ne razlikuju u značenju dat je samo svršeni parnjak.

3.1.2.1. Nemarkirani leksički recipročni glagoli

Glagoli čije recipročno značenje je sadržano u samoj glagolskoj leksemi i nije morfološki obeleženo prisustvom rečice *se*:

- *vojevati, diskutovati, drugovati, komunicirati, polemisati, popričati, pregovarati, raskinuti, raskrstiti, ratovati, sarađivati, trgovati, ćaskati, šurovati, i dr.*

V _{Intr} (Subj/NP _{NomPl})	V _{Intr} (Subj/NP _{Nom} ; RecDop/NP _{Ins})
Kažem: „Mi, tetka-Ružo, baš i nismo mnogo drugovali ; on je bio dosta stariji. (795516) // [...] pružale su priliku obema stranama da se na „njihovom terenu“, i pod plavom zastavom, nađu i pregovaraju , umesto da ratuju . (11906941) // Siguran znak da njih dve šuruju sam našla u kuhinji. (25996433)	Frtunić je kao veliki intelektualac svog doba drugovao sa Simom Pandurovićem [...] (9280782) // Tačnije, zamolilo ih je da ne pregovaraju sa drugim klubovima dok ne nabavi novac [...] (24641538) // On je pozvao SSS da se „okrenu radnicima“, umesto što ratuju sa sindikatom „Nezavisnost“. (13569094)

3.1.2.2. Leksički recipročni glagoli sa opcionim markiranjem

Glagoli čije recipročno značenje je opciono morfološki obeleženo:

- *kartati (se), loptati (se), mačevati (se), porazgovarati (se), porazgovoriti (se), razgovarati (se), raspravljati (se)*

V_{Intr} (Subj/NP _{NomPl})	V_{Intr} (Subj/NP _{Nom} ; RecDop/NP _{Ins})
U malom veću poslanici raspravljaju na tri jezika (nemački, francuski, italijanski) [...] (21572197) // Dao bi desnu ruku da ti uleti partija sa takvim majmunima - bogati tipovi iz Njujorka koji kartaju preko vikenda zbog uzbuđenja. (6798821)	Mašinist i vozovođa siđoše i živo počeše raspravljati sa nekim čuvarom pruge [...] (27427775) // Obavestih ga da bih s njima rado porazgovarao o letovanju na moru. (25576047)
V_{se} (Subj/NP _{NomPl})	V_{se} (Subj/NP _{Nom} ; RecDop/NP _{Ins})
Dan je uoči Velikog petka, u Skupštini se još mačuju amandmanima na poreske propise. (21094104) // „Potpuno su poludeli, po ceo dan samo se kartaju , još nam samo fali da postanu kockari“ (21867061)	Dok su se Nikšićani raspravljali sa sudijom usledila je brza kontra Radničkog [...] (23904977) // Sutradan ujutru sam se mačevao sa Garsijom, a zatim sam otišao u lov. (1068858)

3.1.2.3. Deponentni recipročni glagoli

Glagoli kod kojih je recipročno značenje obavezno morfološki obeleženo rečcom *se*:

- *boriti se, graničiti se, dogovoriti se, dopisivati se, došaptavati se, družiti se, zbliziti se, koškati se, nagoditi se, nadmetati se, natezati se, obračunati se, oprostiti se, pogoditi se, podudarati se, pregoniti se, prepirati se, prepucavati se, raziči se, raskusurati se, rastati se, rukovati se, sastati se, saživeti se, spandati se, sporazumeti se, sporečkati se, sporiti se, sudariti se, suditi se, sukobiti se, sučeliti se, tabati se, takmičiti se, trkati se, utrkivati se, džapati se, švalerisati se* i dr.

V_{se} (Subj/NP _{NomPl})	V_{se} (Subj/NP _{Nom} ; RecDop/NP _{Ins/Gen})
Dva popularna kluba iz centra Srbije bore se za opstanak u Prvoj ligi. (20732257) // Neka da smo svirali zajedno sa „Idolima“ i jako smo se lepo družili [...] (27171021) // [...] Život i svakodnevna praksa najbolje odmeravaju gde se graniče potrebe i interesi ljudi [...] (21698698) // Tog dana u Sakulama pastiri su se trkali na magarcima [...] (21601373) // Možda su se tom prilikom Korto i podmukli Rus rastali uz zvuke kumbi, kangī, vudu obreda [...] (4044027)	On se gore u našim brdima bori sa fašistima, a ona ovde fašisti u zagrljaj. (33673) // Na pamet mi pada da se veliki lingvista, antropolog i naučnik Vilhelm Humbolt družio sa Geteom i Šilerom. (5880436) // Njihova majka sahranjena je na groblju koje se graničilo s bolničkim krugom. (25751905) // Prvo što mi je rečeno je da se Budućnost sporazumno rastala sa bivšim trenerom [...] (16478491) // Ne rastaje mu se od šumara Sima i strica Andrije. (91798)

3.1.2.4. Dekauzativni (i autokauzativni) recipročni glagoli

Glagoli koji obavezno imaju tranzitivnu varijantu u kojoj je recipročnost izražena unutar objekta (v. 3.1.2):

- *bratimiti se, venčati se, zavaditi se, zbratimiti se, izjednačiti se, izmeđuiti se, izravnati se, integrisati se, mešati se, povezati se, pomešati se, pomiriti se, posvađati se, razvesti se, razdvojiti se, rastaviti se, saobraziti se, sastaviti se, svađati se, sjediniti se, spojiti se, sprijateljiti se, stopiti se, udružiti se, ujediniti se, ukrstiti se, upoznati se, uskladiti se* i dr.

V _{se} (Subj/NP _{NomPl})	V _{se} (Subj/NP _{Nom} ; RecDop/NP _{Ins/Gen})
Cene mnogih proizvoda u onim trgovinama gde je bilo pojevtinjenja i tamo gde ih još nije bilo sada su se gotovo izjednačile . (13465178) // Pre toga je napisao da smo se pobratimili i da smo braća, a posle toga je pomenuo i krevet. (27093748) // Upoznali su se u redu za ručak, u vojničkoj menzi, 1986. godine. (19590572) // [...] ona živo dodade kako je progoni iako su se već sudski rastavili . (25655737)	I žene su se , nažalost, po bolestima krvnih sudova izjednačile sa muškarcima [...] (6015921) // U San Đeminjanu hor „Ivo Lola Ribar“ pobratimio se sa kulturnim udruženjem Akademije Leđeri i njihovim horom. (23021341) // Upoznao se Zoran i sa nekim naivcima iz Kovačice, na jednoj od njihovih grupnih izložbi. (6199438) // Kako bi se ona rastavila od Vuleta? (55163)

3.1.2.5. Semideponentni ili leksikalizovani recipročni glagoli

Recipročno značenje ovih glagola obavezno je morfološki obeleženo i oni obavezno imaju tranzitivnu varijantu od koje se razlikuju po značenju, neki glagoli i po sintaksičkim odlikama:

- *videti se, viđati se, vodati se, naći se, čuti se; zadirktivati se, merkati se, odmeravati se, preganjati se, savetovati se; nadvikivati se, nadglasavati se, nadžnjevat se, nadmudrivati se, natpevavati se* i sl.

U istu grupu mogu se svrstati i leksikalizovane varijante glagola koji imaju tranzitivne parnjake od kojih se ne razlikuju po značenju:

- *grliti se, zagrliti se, izljubiti se, ljubiti se, maziti se, milovati se, njušiti se, poljubiti se, cmakati se; mimoići se, pogledati se, podnositi se, pozdraviti se, razumeti se; biti se, lemati se, makljati se, tući se* i dr.

V _{se} (Subj/NP _{NomPl})	V _{se} (Subj/NP _{Nom} ; RecDop/NP _{Ins})
Uvek smo se nalazili prijateljski i obnavljali uspomene iz školskih dana. (8555017) // Ajd palim mašinu i pičim kući, čujemo se sutra... (26068881) // Mi se stalno viđamo , pričamo, zezamo se. (27198679) // Da li to znači da bismo mogli javno da se viđamo ? (26883042) // Ekipe su se i taktički nadmudrivale zonskim odbranama. (20852983) // [...] te se njih dvojica upravo grle i ljube tim povodom. (26038296) // Samo jednom, za gotovo mesec dana svakovečernjeg sastajanja, pođe im za rukom da se poljube . (9091882) // Momci, uredno podšišani, tukli su se subotom uveče u Domu kulture „Božidar Adžija“ [...] (19550546)	Dugi niz godina, gotovo kontinuirano, nalazio sam se sa Cesarićem, Krklecom, Tadijanovićem, Kaštelanom... (538133) // Stalno se čujem sa svojim, posredstvom telefona i „Interneta“ [...] (14901448) // Sa Zmajeva tri hajduka viđam se češće nego i s jednim kolegom iz gimnazije ili s fakulteta. (5731335) // Južnobanačani se „nadmudruju“ sa EPS-om, malo preko brojila, više sa bandere. (15686360) // [...] izborna „bitka“ u državi Njujork vođena optužbama kako su se suparnički kandidati rukovali, grlili ili ljubili sa spornim ličnostima. (11630171) // Krkljao je nasred dvorišta, hvatao se za glavu, tukao se sa susedima koji nisu hteli da ga ostave. (70815)

3.2. Gramatički recipročni glagoli

Podela gramatički recipročnih glagola jednostavnija je od podele u leksičkom domenu recipročnosti. U poređenju sa leksički recipročnim glagolima posebno je značajna prva podgrupa, uz koju se javlja izraz *jedan drugog* u akuzativu. Gramatički recipročni glagoli ne mogu se upotrebiti sa recipročnom dopunom.

3.2.1. Prelazni gramatički recipročni glagoli

Glagoli kod kojih je nosilac recipročnog značenja rečca *se*; regularno su izvedeni iz tranzitivnih glagola, usled čega *se*, sa očuvanim značenjem, mogu upotrebiti sa izrazom *jedan drugog*:

- *voleti se, mrzeti se, optuživati se, posećivati se, seći se*; [u neleksikalizovanoj varijanti] *videti se, čuti se; grliti se, ljubiti se*, i dr. (budući da se radi o (relativno) produktivnoj alternaciji, lista nije ograničena)

V _{se} (Subj/NP _{NomPl})	V _{Tran-j/d} (Subj/NP _{NomPl} ; Obj/NP _{j/d})
Život je suviše kratak i mogu samo da poručim vašim čitaocima da se vole, ljube i uživaju. (3828968) // Besprekorno trasirane ulice koje se seku pod pravim uglom [...] (26933377) // Arafat i Peres danas i dalje vojuju jedan protiv drugog i uzajamno se optužuju za terorizam. (7818024) // A i u Prvom svetskom ratu narodi su se na ovim prostorima međusobno uništavali . (12241481) // [...] da bi svi u Vojvodini mogli što bolje međusobno da se upoznaju i razumeju . (14754596)	Mada smo svake tihe noći da čujemo jedan drugog kako dišemo, mada smo toliko puta čuli naše glasove, mi smo se jedva poznavali. (729322) // To je rat ograničenih ciljeva između suparnika koji nisu u stanju da unište jedan drugog [...] (9111278) // Njih dvojica su sve do finiša vodili veliku borbu i po nekoliko puta jedan drugog obilazili , dok su svi ostali zbog kvarova morali da odustanu. (23452759) // Oni su jedan drugog razumeli , bili su time zadovoljni i sve su se više uzajamno cenili. (1362263)
V _{Tran} (Subj/NP _{Nom} ; Obj/NP _{Acc})	
I u vreme komunizma, uvek je to bio isti krug ljudi koje sam voleo i razumeo . (24064689) // Lekari obilaze građane i daju im zdravstvene savete (11994982) // Novinari su fleksibilniji, bolje razumeju druge i sebe. (17706681) // A sad čuje Džerija kako brunda nešto [...] (26120476) // Italijanske vlasti optužuju Prudentina da je povezan sa „Kamorom“ - napuljskom mafijom [...] (18954213)	

3.2.2. Gramatički recipročni glagoli sa nepravim (netipičnim) objektom

Glagoli kod kojih je nosilac recipročnog značenja zamenički izraz *jedan drugog* u odgovarajućem padežu:

- *zaljubiti se jedno u drugo, misliti jedno na drugo, sećati se jedno drugog, , tugovati jedno za drugim, upravljati jedno drugim...*

$V_{\text{Intr-}j/d\text{-Obl}}$ (Subj/NP _{NomPl} ; IObj/NP _{j/d-Obl})	V_{Intr} (Subj/NP _{Nom?} ; IObj/NP _{Obl})
Džon i Meri se zaljubljuju jedno u drugo i venčavaju. (5929863) // Pravi mitovi su živi, razvijaju se i protivreče jedan drugom , sudaraju se, nisu inertni i utiču na događaje. (6826842) // Matis i Pikaso, Severni i Južni pol - kako ih je prozvao brat Gertrude Štajn, ispočetka zaziru jedan od drugog . (5865533)	Džon, stariji čovek, zaljubljuje se u dvadesetogodišnju Meri [...] (5930444) // Moje političko biće, moja partijnost, nimalo ne protivreče funkcioneru u kulturi [...] // Amerikanci su dovoljno snažni da ne moraju da zaziru od Evropljana, čak i kad darove donose. (5738528) //

3.2.3. *Gramatički recipročni glagoli sa nepravim (netipičnim) i pravim objektom*
 Glagoli složene rekcije, kod kojih je nosilac recipročnog značenja zamenički izraz *jedan drugog* u odgovarajućem padežu, a uz to imaju i pravi objekat.
 - pisati jedan drugom pisma, kupiti jedno drugom poklon ...

$V_{\text{Tr-}j/d\text{-Obl}}$ (Subj/NP _{NomPl} ; IObj/NP _{j/d-Obl})	V_{Tr} (Subj/NP _{Nom?} ; IObj/NP _{Obl})
[...] oznojeni i razbarušeni ljudi koji viču jedan drugom najbestidnije pogrde [...] (2236985) // I u trenu, uhvatismo jedan drugom pogled [...] (630396) // Radili su odvojeno, i jedan drugom saopštavali svoja razmišljanja. (3068404) // Umesto da upere pušćane cevi jedan u drugog , onako kako su činili njihovi zemljaci devedesetih, tamaneći se međusobno, uzeli su klavijature. (19590647)	Ulični trgovci vikali su nazive svoje robe. (6752572) // Uporno ćutim, pokušavam da mu uhvatim pogled. (4276171) // Odluku o smeni saopštio mu je opet lično, ali korektno, kako sam kaže, 28. januara 1997. (20715965) // Marić uperi prst u njega. (746551)

4. Zaključak

U radu je analiziran odnos između leksički i gramatički recipročnih glagola i opisane su morfosintaksičke potklase unutar svake od ove dve šire glagolske grupe. Međutim, recipročnost predstavlja složenu semantičku i gramatičku kategoriju, usled čega se nismo mogli dotaći brojnih tema koje su od značaja za njeno potpunije shvatanje.

Jedan od glavnih problema koji ostavljamo za buduća istraživanja jeste odnos između morfosintaksičkih i značenjskih grupa unutar leksički recipročnih glagola. Semantički gledano, pored podele prema užem značenju (v. Стипчевих 2007, 2012), leksičke recipročne glagole u većini jezika moguće je svrstati u tri šire značenjske grupe (Knjazev 2007: 122, Nedjalkov i Geniušienė 2007: 414), koje čine glagoli koji označavaju (1) prostorne odnose (*graničiti se, seći se*), (2) sličnost i razlike (*poklapati se, razlikovati se*), i (3) društvene odnose (*razgovarati, svađati se, čuti se*). Međutim, kao što je pokazano u radu, pripadnici ovih semantičkih grupa mogu pripadati razlitim morfosintaksičkim klasama.

Još dve teme za koje smatramo da zavređuju dalju pažnju jesu odnos recipročnosti i glagolskog vida (na primer kod glagola poput *nadmudri(va)ti (se)*) i izražavanje recipročnog značenja glagolskim prefiksima, gde su potrebna detaljnija istraživanja uloge

prefiksa *s(a)-* i *raz-*, ali i istraživanja posvećena distributivnom *po-* (up. *ubiti se* i *poubijati se*; v. Filip i Carlson 2001 o češkom). Najzad, obuhvatnija slika glagolske recipročnosti zavisi i od daljih proučavanja refleksivnosti i dekauzativnosti, budući da se i ovi domeni odlikuju upotrebom rečice *se* i utiču na verovatnoću sa kojom će neki glagol sa *se* biti protumačen ili leksikalizivan kao recipročan.

Izvori

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (–Загреб): Матица српска (–Матица хрватска), 1967–1976.

Korpus savremenog srpskog jezika. Matematički fakultet, Univerzitet u Beogradu. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus.php>. [Poslednji pristup: 20. avgusta 2014.]

Literatura

Арсенијевић, Н. (2011). Прилог проучавању повратних глагола у српском језику. *Зборник Мајнице српске за филолоџију и лингвистику* LIV/1: 115-135.

Ивић, М. (1961-1962). Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационим методом (граматичка улога морфеме *se* у српскохрватском језику). *Јужнословенски филолоџ* XXV: 137-151.

Ивић, М. (2005/1954). *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој*. Београд: САНУ, Београдска књига и Институт за српски језик САНУ.

Миличевић, М. (2011). Реципрочни глаголи и глаголски вид у српском језику. *Међународни научни састај славистица у Вукове дане* 40/1: 185-196.

Московљевић, Ј. (1997). Лексичка детранзитивизација и анализа правих повратних глагола у српском језику. *Јужнословенски филолоџ* LIII: 107-114.

Петровић, В. (2000). О предлошком објекту у српском језику. *Зборник Мајнице српске за филолоџију и лингвистику* XLIII: 437-445.

Пипер, П. (1984–1985). *Pronomina reflexiva* у српскохрватском језику. *Зборник Мајнице српске за филолоџију и лингвистику* XXVII-XXVIII: 633-639.

Пипер, П. (1986). Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима. *Јужнословенски филолоџ* XLII: 9-20.

Пипер, П., И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић и Б. Тошовић (2005). *Синџакса савременог српског језика. Просџа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Поповић, Љ. (2003). Хетерофункционална координација. *Књижевност и језик* 50: 1-54.

Самарџић, Т. (2006). Реч *se* у аргументској структури дитранзитивних глагола. *Научни састај славистица у Вукове дане* 35/1: 179-193.

Станојчић, Ж. и Љ. Поповић (2008). *Грамаџика српског језика*. 11. издање. Београд: Завод за уџбенике.

Стевановић, М. (1961-1962). Проблеми глаголског рода и повратни глаголи у српском језику. *Јужнословенски филолоџ* XXV: 1-47.

Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик. Грамаџички системи и књижевно-језичка норма. II Синџакса*. 4. издање. Београд: Научна књига.

Стипчевић, Б. (2007). *Глаголи с реџијском доуном у инструменџалу без џредлоа и с џредлоом с(а)*. Магистарски рад. Београд: Филолошки факултет.

Стипчевић, Б. (2011). Транзитивни глаголи с два објекта у социјативном односу. *Научни састај славистица у Вукове дане* 40/3: 153-181.

Стипчевић, Б. (2012). Реципрочни глаголи са социјативним инструменталом. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 41/3: 237-299.

*

Dimitriadis, A. (2008). Irreducible symmetry in reciprocal constructions. U *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations* (E. König i V. Gast, ur.), Berlin: Mouton de Gruyter, 375-409.

Filip, H. i G. N. Carlson. (2001). Distributivity strengthens reciprocity, collectivity weakens it. *Linguistics and Philosophy* 24: 417-466.

Haspelmath, M. (2007). Further remarks on reciprocal constructions. U *Reciprocal Constructions* (V. Nedjalkov, ur.), Amsterdam: John Benjamins, 2087-2115.

Haspelmath, M. (2008). A frequentist explanation of some universals of reflexive marking. *Linguistic Discovery* 6: 40-63.

Hurst, P. (2010) The syntax of lexical reciprocal constructions. U *Proceedings of the LFG10 Conference* (M. Butt i T. Holloway King, ur.), Stanford: CSLI Publications, 291-310.

Kemmer, S. (1993). *The Middle Voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Knjazev, J. P. (2007). Lexical reciprocals as a means of expressing reciprocal situations. U *Reciprocal Constructions* (V. Nedjalkov, ur.), Amsterdam: John Benjamins, 115-146.

Lichtenberk, F. (1985). Multiple uses of reciprocal situations. *Australian Journal of Linguistics* 5: 19-41.

Miličević, M. (2007). *The Acquisition of Reflexives and Reciprocals in L2 Italian, Serbian and English*. Doktorska disertacija. Cambridge: University of Cambridge.

Miličević, M. i D. Radojević (2011). Dekauzativni i autokauzativni recipročni predikati u srpskom i italijanskom jeziku. *Anali Filološkog fakulteta* 23/2: 183-205.

Mrazović, P. i Z. Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. 2. izdanje. Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Nedjalkov, V. (2007). Overview of the research. Definitions of terms, framework, and related issues. U *Reciprocal Constructions* (V. Nedjalkov, ur.), Amsterdam: John Benjamins, 3-114.

Nedjalkov, V. i E. Geniušenė (2007). Questionnaire on reciprocals. U *Reciprocal Constructions* (V. Nedjalkov, ur.), Amsterdam: John Benjamins, 379-434.

Rákosi, G. (2008). The inherently reflexive and the inherently reciprocal predicate in Hungarian: Each to their own argument structure. U *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations* (E. König i V. Gast, ur.), Berlin: Mouton de Gruyter, 411-450.

Sells, P., A. Zaenen i D. Zec (1987). Reflexivization variation: Relations between syntax, semantics, and lexical structure. U *Working Papers in Grammatical Theory and Discourse Structure* (M. Iida, S. Wechsler i D. Zec, ur.), Stanford: CSLI Publications, 169-238.

Siloni, T. (2008). The syntax of reciprocal verbs: An overview. U *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations* (E. König i V. Gast, ur.), Berlin: Mouton de Gruyter, 452-498.

Siloni, T. (2012). Reciprocal verbs and symmetry. *Natural Language & Linguistic Theory* 30: 261-320.

Utvić, M. (2013). *Izgradnja referentnog korpusa savremenog srpskog jezika*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.

Vitas, D., C. Krstev, I. Obradović, Lj. Popović i Stipčević. *Findings of the Workshop on Balkan Language Resources and Tools, 1st Balkan Conference in Informatics*, Thessaloniki.

Maja Miličević

LEXICAL AND GRAMMATICAL RECIPROCALLS IN SERBIAN

Summary: This paper looks at the Serbian language and the differences between its lexical reciprocals – reciprocal verbs that constitute independent lexical entries with inherent reciprocal meaning – and grammatical reciprocals – those derived from transitive counterparts, which only gain reciprocal meaning through the use of a reciprocal marker (the clitic *se* or the pronominal *jedan drugog* “each other”). The main syntactic criteria taken into account when drawing the line between the two types are the possibility of using a reciprocal verb with the discontinuous phrase (*sa* “with” + NP_{ins}), which identifies lexical reciprocals, and the possibility of replacing *se* with the anaphoric expression *jedan drugog* in the accusative case, which is a sign of grammatically derived reciprocals. The latter criterion is complemented with a semantic test based on equality of meaning between the forms with *se* and *jedan drugog*; if the two meanings differ, the *se*-form is highly likely to be either lexicalised or undergoing a process of lexicalisation. Lastly, an overview is given of eight lexical and three grammatical reciprocal subgroups, based on their morphological marking (presence vs. absence of *se*) and the syntactic configurations they can appear in. Each subgroup is illustrated using examples drawn from the *Corpus of Contemporary Serbian Language*.

Key words: reciprocal verbs, lexical reciprocity, grammatical reciprocity, discontinuous phrase, *se*, *jedan drugog*